

De Moslim Broederschap in Europa

De Egyptische Moslim Broederschap heeft zich altijd in een grote belangstelling kunnen verheugen, maar het heeft lang geduurd voordat zij in Europa de aandacht trok. Pas de laatste tien jaar bleek dat de Broederschap ook in Europa aanwezig was. Eenmaal op het radarscherm van inlichtingendiensten verschenen, bleek de Broederschap overal te zitten, in ieder land, op alle niveaus en met een goed netwerk. De bedenkers van organogrammen beleefden veel plezier aan het uittekenen van de vele lijnen van de tientallen organisaties die op alle mogelijke manieren met elkaar verbonden waren.

Komplotdenken

Voor de tegenstanders van de islam was dit meteen aanleiding van een groot complot te spreken. De geheime instigator van het multiculturele drama was ontdekt. Het feit dat de Moslim Broederschap zich in alle stilte zo had kunnen ontwikkelen, onderstreepte eens te meer de naïveteit van Europa, dat zich in de luren laat leggen door gewiekste vijanden. Is de Moslim Broederschap niet de bron van al-Qaeda en het islamterrorisme? Is het niet een geheime organisatie, die vanuit haar hoofdkantoor in Cairo haar tentakels uitspreidt over de wereld? Na het gele gevaar van de Chinezen en het rode gevaar van het communisme vertegenwoordigt de Moslim Broederschap bij uitstek het groene gevaar van de 'politieke islam'.

Een ware hysterie maakte zich meester van de media in Europa. Kranten als *De Telegraaf*, de Franse *Le Figaro* en de Britse *The Daily Telegraph*, maar ook linkse kranten als *The New Statesman*, hebben jarenlang de uiteenlopende verschijningsvormen van de Moslim Broederschap in hun land nauwlettend gevolgd en campagnes gevoerd om 'de organisatie' verdacht te maken. De campagne tegen Tariq Ramadan, die verdacht wordt van het spreken met een gevorkte tong, 'le double langage', is daar het beste voorbeeld van.

Diversiteit

Wat klopt hier nu van? Hoe groot is de organisatie? En hoe groot is het gevaar dat van de Moslim Broederschap uitgaat? Dit is moeilijk te zeggen, omdat er nauwelijks

onderzoek is gedaan naar de Moslim Broederschap in Europa.

Wat we wél weten, is dat de Moslim Broederschap niet een Comintern is, die uit een centraal geleide organisatie bestaat, met vertakkingen in de diverse landen. Eerder is er sprake van een aantal met de Broederschap geaffilieerde organisaties die een los netwerk vormen van aangesloten organisaties die onderling contact houden. Iedere organisatie heeft ook haar eigen specifieke geschiedenis en staat in bepaalde relatie tot de cultuur en politiek van het land waar zij zich bevindt. Zo heeft de *Islamische Gemeinschaft* (IG), die in de jaren zestig in München werd opgericht door Saïd Ramadan, de schoonzoon van de oprichter van de Moslim Broederschap, Hasan al-Banna, een heel andere geschiedenis dan de *Muslim Association of Britain* (MAB) of de *Union des organisations islamiques de France* (UOIF). De IG is vooral getekend door de eindeloze strijd en vervolging door de Duitse *Verfassungsschutz*, terwijl in Groot-Britannië de MAB helemaal geen weerstand heeft gekend en de UOIF in Frankrijk vooral bezig is geweest zich te weer te stellen tegen de *laïcité*.

Deze verscheidenheid van politieke en culturele omgevingen leidt op zich zelf al tot een enorme diversiteit, het ontwikkelen van uiteenlopende politieke strategieën en het creëren van een eigen specifiek discours. In sommige landen is de Moslim Broederschap ook helemaal niet aangeslagen. Zo stelt de *Federatie Islamitische Organisaties Nederland* (FION) nauwelijks iets voor.

Weliswaar zijn er pogingen gedaan de organisaties bij elkaar te brengen; ook is er een Europese koepelorganisatie, de *Federatie van Islamitische Organisaties in Europa* (FIOE), maar haar macht hangt geheel af van de aangesloten organisaties. Ook van het allerhoogste orgaan, de *European Fatwa and Research Council* (EFRC), met de gevreesde Yusuf al-Qaradawi als voorzitter, is onduidelijk hoe groot de invloed ervan is. We weten wat deze Raad doet, maar niet wat de invloed is van de *fatwa's* die men uitgeeft; waarschijnlijk weinig.

Afgezien daarvan is de invloed in veel gevallen niet negatief. De politiek van deze overkoepelende organisaties is gericht op 'integratie met behoud van identiteit'. Wat dat precies inhoudt en hoe ver dat gaat, is opnieuw

een vraag die openblijft, maar er zijn belangrijke stappen gezet om de meer archaïsche omgangsvormen met niet-moslims te onderdrukken door middel van de *fiqh al-aqalliyyat*, de jurisprudentie van de minderheden, die erop gericht is voor moslims een plaats te vinden in de Europese samenleving. Om hiervoor de weg vrij te maken, is bijvoorbeeld het concept van een strijd tussen Dar al-Islam [Huis van Islam; red.] en de Dar al-Harb [Huis van Oorlog, alle gebieden buiten islamitische heerschappij; red.] opzij gezet en vervangen door het concept van de Dar al-Sulh, het gebied van de vrede, wat een erkenning inhoudt van de niet-islamitische overheid, zolang moslims maar het recht behouden hun plichten te vervullen.

Van ideologie naar ethos

Ook wat de ideologie betreft, is de beweging divers en is er veel gebeurd sinds ze voor het eerst voet aan wal zette in Europa. Weliswaar delen de meeste leden een bewondering voor de erflaters van de beweging, de oprichter Hasan al-Banna (1906-1949), Sayyid Qutb (1906-1969) en huidige denkers als de van huis uit Egyptische Yusuf al-Qaradawi (geb. 1926) en de Libanese Faisal Mawlawi (1941-2011), maar daarnaast is er een hele reeks andere predikers en denkers die ook invloed uitoefenen, wier ideeën sterk afwijken van de eerdergenoemden. Zo is de prediker van Bordeaux, Tareq Oubrou, die een schaar van jonge moslim-volgers heeft, weer veel gematigder dan al-Qaradawi. Het is duidelijk dat hoe langer het verblijf in Europa duurt, hoe meer de oorspronkelijke ideologie verwatert tot een soort 'ethos'.

De druk en zelfs de verleiding westerse ideeën over te nemen, lijken sterker dan de neiging oorspronkelijke ideeën vast te houden. Zo schermen bijna alle organisaties van de Moslim Broederschap met het concept 'burgerschap'. In Frankrijk is *citoyennité* zo'n krachtig concept, dat de UIOF het geïncorporeerd heeft. Dit begrip kan gebruikt worden om gelijke rechten voor moslims van de Franse staat op te eisen, maar het kan ook leiden tot verwatering van de eigen ideologie. Het voortdurende proces van aanpassing leidt volgens sommigen zelfs tot secularisering van de eigen ideologie.

In sommige gevallen lijkt het erop dat de flexibiliteit van de beweging en de tamelijk tolerante omgeving waarin ze opereert, tot haar ondergang zullen leiden. In Groot-Britannië is de *Muslim Association of Britain* (MAB) zo goed geïntegreerd, dat verscheidene leden zich hebben aangesloten bij de Conservatieve partij en zich bij de laatste verkiezingen kandidaat hebben gesteld. De moeite die de MAB heeft om nieuwe rekruten te vinden, duidt erop dat ze de jeugd nauwelijks nog aanspreekt.

Sterke vertegenwoordiging

Ondanks deze diversiteit onderscheiden de met de Moslim Broederschap geaffiliëerde organisaties zich van andere islamitische organisaties. Eén onderscheid is dat de eerste groep zich altijd richt tot *studenten* en de meer ontwikkelde groeperingen in Europa. Begonnen als een organisatie van gevluchte studenten uit Egypte en Syrië die opkwamen voor hun eigen belangen, zijn ze altijd elitair gebleven, in tegenstelling tot Franse massaorganisaties, zoals de *Rassemblement de musulmans de France*, die zich richt op vroegere 'gastarbeiders'. Vaak komt dit ook doordat Arabieren maar een zeer klein deel van de moslimbevolking uitmaken. In Groot-Britannië hebben de meeste moslims een Pakistaanse, Bengaalse of Indiase afkomst en zijn ze eerder gelieerd aan allerlei sekten, zoals de *Barelwī*, in plaats van de *Jama'at-i Islami*, de aan de Broederschap verwante Pakistaanse organisatie.

Een ander kenmerk is dat ze, ondanks hun verhoudingsgewijs geringe aantal, een grote invloed uitoefenen. Ten dele heeft dit zijn oorsprong in het sterk activistische, politieke karakter van de Moslim Broederschap, zoals die in 1928 door Hasan al-Banna werd opgericht. Het ligt ook aan het hiërarchisch en gedisciplineerd karakter van de beweging, die oorspronkelijk uit een cel-structuur bestaat. In Egypte was de beweging vanaf het begin ook gericht op het beïnvloeden van de heersende klasse en politici. Daarin was Hasan al-Banna ook een meester. Als geen ander wist hij contacten te leggen met conservatieve lagen van de bevolking, zoals de grootgrondbezitters en het koningshuis.

Deze traditie is voor een deel voortgezet in Europa. Ook hier staan de aan de Broederschap geaffiliëerde organisaties, zoals de UIOF in Frankrijk en de MAB en de MCB (*Muslim Council of Britain*) in Groot-Britannië bekend om hun uitstekende kwaliteiten als lobby's en om hun gedisciplineerd karakter. Een journalist van *The Daily Telegraph* noemde de MCB zelfs 'de communistische partij in gebed'. En hoewel in Frankrijk de UIOF slechts een kwart van de aanhang heeft van de veel grotere Marokkaanse en Algerijnse zusterorganisaties, slaagde ze er toch in om in 2002 door toedoen van toenmalig minister van binnenlandse zaken Sarkozy disproportioneel vertegenwoordigd te zijn in de *Conseil français de culte musulman* (CFCM), de nationale koepelorganisatie voor islamitische organisaties. Hetzelfde geldt voor de vertegenwoordiging van de MCB en MAB in de Britse nationale islamitische koepelorganisatie. Beter opgeleid en beter gedisciplineerd wisten deze organisaties zich op te werpen als gesprekspartner voor de regeringen die desperaat op zoek waren naar spreekbuizen die de moslimbevolking konden vertegenwoordigen. Deze samenwerking strekte zich soms zelfs uit tot deelname aan anti-terrorismeoverleg en het

samen met gemeentebesturen opzetten van cursussen voor contraterrorisme.

Ook op andere terreinen was de Moslim Broederschap erg assertief. In Frankrijk heeft ze een aparte imamopleiding opgericht in Chateau Chinon; in Duitsland breidde haar afdeling zich in tien jaar tijd vanuit München over het hele land uit; terwijl in Groot-Britannië het *Islamic Centre* in Leicester een buitengewone invloed heeft gehad op het leven van jonge moslims. Het is juist deze *invloed* die grote *argwaan* heeft gewekt bij tegenstanders van de 'islamisering' van Europa. En terecht. Sindsdien zijn de Europese regeringen er ook steeds meer op gaan letten met wie ze praten.

Salafistische concurrentie

De angst voor de Moslim Broederschap is echter sterk overdreven. De organisatie is niet alleen intern verdeeld en divers, maar zij heeft ook geweldig sterke concurrentie. Want behalve bij niet-moslims roept het politieke activisme van de Moslim Broederschap ook bij andere islamitische stromingen grote weerstand op.

Het sterkst is die weerstand bij het salafisme. Deze stroming, die juist de nadruk legt op piëteit, de letterlij-

leden wilde organiseren. Wat dat betreft is de islam in Nederland misschien juist te onderontwikkeld, want het politieke bewustzijn van de Moslim Broederschap, zeker bij de meer verlichte geesten binnen de beweging, vergt juist enige intellectuele nieuwsgierigheid en diepgang, en die ontbreken nu net bij het salafisme.

Het Midden-Oosten: versplintering

Niettegenstaande de *ad hoc*-relaties met het Midden-Oosten zullen de recente gebeurtenissen in de vorm van de zogeheten 'Arabische lente' daar zeker van invloed zijn op de ontwikkeling van de islam in Europa. Dit geldt in het bijzonder voor de mogelijke democratisering van de Moslim Broederschap van Marokko tot Syrië, alsmede haar relaties met het salafisme.

Wat het eerste betreft, heeft de Moslim Broederschap de afgelopen twintig jaar al een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Vanaf de jaren tachtig heeft zij in Egypte een reeks belangrijke stappen gezet: omarming van vrije verkiezingen; van politieke partijen; van gelijkheid voor de wet; van de scheiding van de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht; en van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Als basis voor het *politieke pluralisme* erkent de Moslim Broederschap het bestaan

De druk en zelfs de verleiding westerse ideeën over te nemen, lijken sterker dan oorspronkelijke ideeën vast te houden

ke interpretatie van de koran en *hadith* (uitspraken van de profeet) en terugkeer predikt naar de puurheid van de islam van de eerste drie generaties, verfoeit het politieke gekonkel van de Moslim Broederschap. Terecht stelt het salafisme dat politieke betrokkenheid leidt tot verwatering, afleiding van het goddelijke en verwereldlijking van de islam en uiteindelijk tot 'secularisering'. Vanuit sektarisch oogpunt leidt het bedrijven van de politiek met tegenstanders tot ongeoorloofde concessies. Voor veel moslims heeft dit rigide salafistische standpunt, dat verwerping van het Westen en van integratie inhoudt, juist een heel grote aantrekkingskracht gehad. Het salafisme in zowel zijn politieke als in zijn jihadistische verschijningsvormen vormde daardoor een geduchte concurrent voor het 'karakterloze' compromis van de UIOF, dat in de ogen van jongeren te veel bezig was met het onderhandelen met 'notabelen' en met zelf onderdeel te worden van het Frans establishment onder Sarkozy.

Dit verklaart waarschijnlijk ook waarom de Moslim Broederschap nooit een poot aan de grond heeft gekregen in Nederland. Zoals gezegd stelt de FION (Federatie Islamitische Organisaties Nederland) maar weinig voor, ondanks de enorme stampij die *De Telegraaf* maakte over een congres dat de FION enige jaren ge-

van het door God verordende 'verschil' (*ikhtilaf*). Niet langer zijn de *shari'a* en de invoering van een 'religieuze staat' allesbepalend, maar de 'civiele staat' is het blikveld geworden van het politieke denken van de intellectuelen van de Broederschap.

Sinds de val van Mubarak is dit hervormingsproces in heftigheid toegenomen en heeft het spectaculaire vormen aangenomen. Door de plotselinge vrijheid van discussie en de geweldige machtsstrijd die na 11 januari is ontstaan, zijn de tendensen binnen de Moslim Broederschap zelf in een stroomversnelling gekomen.

Hoe deze strijd wordt beslist, zal voor een deel bepalen met wat voor geluiden Europa te maken zal krijgen. Enerzijds heeft de liberale stroming binnen de Moslim Broederschap zich duchtig weten te manifesteren. Beroemdheden als Abd al-Mun'aym Abu Futuh, Ibrahim al-Za'farani en Muhammad Habib, allen lid van het 'Politburo' van de Broederschap, hebben voor het eerst onomwonden hun mening kunnen ventileren. Zij hebben zich uitgesproken voor democratische hervormingen van de Moslim Broederschap en voor interne verkiezingen en ze hebben gewezen op de noodzaak van het voeren van een doorzichtige politiek. Anderzijds hebben conservatieven, zoals de huidige leider Muhammad Badi', zich beter kunnen organiseren.

Deze *clash* heeft echter niet goed uitpakkt voor de liberalen. Zij hebben ofwel zelf ontslag genomen of ze zijn de organisatie uitgezet, met als gevolg dat de conservatieve krachten zijn versterkt.

Of dit ook gunstig uitpakt voor de Moslim Broederschap tijdens de algemene verkiezingen in november, moet nog worden afgewacht. Zeker is in ieder geval dat het islamitische veld drastisch is versplinterd. Er zijn nu al drie nieuwe partijen die de Moslim Broederschap vanuit de liberale hoek onder vuur nemen en die allemaal bestuurd worden door vroegere leiders die genoeg hadden van het centralisme van de Broederschap. Daarnaast zijn er twee presidentskandidaten die dicht tegen de Broederschap aanleunen, Abd al-Mun'aym Abu Futuh en Muhammad Salim al-'Awwa, beiden liberaal en ook voortdurend hun liberale ideeën etalerend. Even belangrijk is dat een deel van de jongeren, die veelal aangesloten zijn bij de organisaties van het Tahrirplein, de campagnes van de liberale ex-Broeders ondersteunt.

In Tunesië heeft de gelegaliseerde Ennahda, die nauwe banden onderhoudt met de Moslim Broederschap, ook een sterk liberaal stempel. Haar leider Rachid al-Ghannouchi, die twintig jaar lang banneling was in Londen en een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de liberalisering van de islam in Europa, is sinds eind januari teruggekeerd in Tunesië.

Gezien deze ontwikkelingen is het goed mogelijk dat vanuit de andere kant van de Middellandse Zee de liberale islamitische stromingen een *gunstig voorbeeld* kunnen vormen voor geaffilieerde organisaties in Europa. Juist omdat de revolutie geconcentreerd is op nieuwe concepten als burgerschap en het opkomen voor eigen rechten, volkssoevereiniteit, verdeling van de macht en bestrijding van corruptie en machtsmisbruik, zou zij een positieve invloed kunnen uitoefenen.

Anderzijds is het een slecht teken dat de Egyptische Moslim Broederschap nu volledig gedomineerd wordt door een conservatieve groep leiders. De manier waarop zij hun greep hebben gehouden op de nieuwe politieke partij *Vrijheid en Gerechtigheid*, duidt evenmin op iets goeds. In plaats van een oprichtingsvergadering te houden en haar een nieuw leiderschap te laten kiezen, werden drie van de conservatieve leiders van de moederorganisatie aangesteld als partijleider, vice-partijleider en voorzitter van de nieuwe partij.

Niet minder bepalend wat betreft het Egyptisch 'moederland' van de Broederschap is de relatie met het salafisme, dat gedurende de laatste tien jaar van Mubarak een enorme groei heeft doorgemaakt. Het salafisme is alleen sterk verdeeld in apolitieke stromingen – die in Europa sterk zijn vertegenwoordigd – en politieke salafis. Die laatste groep heeft het dogmatisme van het salafisme overgenomen maar het verenigd met het politieke activisme van de Broederschap. De groep

is daardoor ook bereid het op een akkoordje te gooien met de Broederschap, wat zich kan uiten in het aangaan van lijstverbindingen en verdeling van zetels. Het is deze combinatie die weleens de grootste fractie zou kunnen worden in het parlement. Hoe sterker de salafinvloed, hoe zwakker de hervormingsgeluiden binnen de Moslim Broederschap. Het is daarom goed mogelijk dat onder invloed van de salafis de discussie weer terugkeert naar een debat over de *shari'a* en over een religieuze staat.

Toekomst

Een van de grootste problemen met de Moslim Broederschap is niet dat de organisatie een nieuwe Comintern is of een bedreiging vormt voor Europa of voor de integratie van moslims in Europa. Daarvoor is de beweging te divers, te versnipperd en verdeeld.

Het grootste probleem is dat de beweging te lang is achtervolgd door haar eigen gewelddadige verleden en te leiden heeft gehad onder de autoritaire regimes in het Midden-Oosten. De vestingmentaliteit en de achterdochtige houding die de beweging naar binnen hebben gekeerd, sterven wel uit met de deelname van nieuwe generaties die niet getraind zijn in het ondergronds opzetten van netwerken.

De generatie die in de jaren zeventig toetrad, heeft daarin al verandering weten te brengen, maar deze groepering bestaat niet alleen uit 'verlichte' (*tanwiri*) geesten. Ook aanhangers van Hasan al-Banna en Sayyid Qutb zijn sterk vertegenwoordigd onder deze generatie, zoals de huidige leider Muhammad Badi'. Daarom is het een goed teken dat veel jongeren van de Broederschap hebben deelgenomen aan de acties op het Tahrirplein en het gezag van de leiders niet langer klakkeloos erkennen. De huidige revolutionaire sfeer in het Midden-Oosten, die gericht is op *rechten* in plaats van identiteit, zou de beweging een eind in de goede richting kunnen schuiven. Het sturen van delegaties van de Moslim Broederschap naar de Turkse AK-partij is een goede eerste stap, want verdere democratisering in de Arabische wereld is zowel voor de ontwikkelingen daar als hier van levensbelang.

Dr Roel Meijer is senior onderzoeker bij het *Clingendael Diplomatic Studies Programme* (CDSP) en docent moderne geschiedenis van het Midden-Oosten aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit artikel is gebaseerd op het boek *The Moslim Brotherhood in Europe: Burdens of the Past, Challenges of the Future*, onder redactie van Edwin Bakker en Roel Meijer (Londen/New York: Hurst & Co/Columbia UP, eind 2011 te verschijnen).